

**SZKOŁA GŁÓWNA HANDLOWA W WARSZAWIE
KOLEGIUM GOSPODARKI ŚWIATOWEJ**

Marta Czarnecka-Gallas

**THE ROLE OF BRAZILIAN STRATEGIC TRADE POLICY IN DEVELOPMENT OF
NEW INDUSTRIAL BRANCHES.
THE CASE OF BIOFUELS**

Streszczenie rozprawy doktorskiej

Promotor
Prof. dr hab. Kazimierz Starzyk

Recenzenci
Prof. dr hab. Tomasz Rynarzewski, prof. zw. UEP
Dr hab. Małgorzata Domiter, prof. UEW

Warszawa, 2014

Spis treści

1. Uzasadnienie wyboru tematu	3
2. Cel rozprawy	5
3. Teza i hipotezy badawcze.....	5
4. Struktura rozprawy	6
5. Źródła i metody badawcze	8
6. Wyniki i wnioski z pracy.....	9
7. Skrócony plan rozprawy.....	15
8. Bibliografia - wybrane pozycje	17

1. Uzasadnienie wyboru tematu

Obecny stan wiedzy na temat strategicznej polityki handlowej nie pozwala na jej jednoznaczne odniesienie do procesów utożsamianych z przejawami uprzemysłowienia, w tym budowy i rozwijania nowych branż przemysłowych. Autorzy (m.in. Brander i Spencer, Krugman, Baldwin, Dixit, Grossman) skupiają się głównie na implikacjach strategicznej polityki handlowej dla eksportu, przez wzrost którego wzrasta także dochód narodowy (jeśli koszty ponoszone przez państwo na instrumenty wsparcia, m.in. subsydia są niższe od osiągniętych zysków).

Tymczasem, zamierzeniem niniejszej rozprawy jest ukazanie roli strategicznej polityki handlowej w kreowaniu/ rozwijaniu nowych rodzimych branż przemysłowych i tym samym określenie jej potencjalnego wkładu w industrializację krajów rozwijających się.

Intencją autora rozprawy jest przedstawienie kompleksowej analizy zastosowania strategicznej polityki handlowej na przykładzie wybranego sektora przemysłowego. Dzięki obranemu podejściu praca ma na celu przyczynić się do wzrostu stanu wiedzy na temat strategicznej polityki handlowej i w zamiarze ma szansę stać się pomocnym teoretycznym punktem odniesienia przy opracowywaniu wstępnych koncepcji dotyczących strategii rozwoju gospodarczego i / lub strategicznych działań rządowych kraju rozwijającego się.

Wybór kraju służącego do zilustrowania problemu badawczego nie był przypadkowy. Jako lider w regionie Ameryki Łacińskiej, członek obiecującej grupy BRIC i jeden z najbardziej aktywnych podmiotów w negocjacjach wielostronnych, Brazylia zwróciła uwagę zarówno ekonomistów, jak i polityków jako potencjalny partner handlowy i przykład do naśladowania przez inne kraje rozwijające się pragnące przyspieszyć procesy związane z rozwojem gospodarczym. Ponadto, stosowanie przez rząd brazylijski różnych strategii i instrumentów ukierunkowanych na stymulowanie rynku czyni z tego kraju interesujący obszar badawczy dla naukowców w ich odwiecznych próbach znalezienia najlepszej strategii gospodarczej wspierającej rozwój gospodarczy. Kraj, który kiedyś był zwolennikiem industrializacji poprzez substytucję importu, a następnie porzucił tę strategię na rzecz strategii rozwoju otwartego i związanej z nim liberalizacji by ponownie propagować zakrojony na szeroką skalę interwencjonizm państwa w gospodarkę, ale na już zmienionych zasadach, służy jako ciekawy przypadek dla oceny efektywności narodowych strategii rozwoju oraz dla określenia czynników zwiększających lub hamujących rozwój gospodarczy.

Szczególnie interesujące wydaje się zastosowanie przez rząd brazylijski strategicznej polityki handlowej w rodzimym sektorze energetycznym, zwłaszcza w branży biopaliw,

która dzięki postępującym procesom liberalizacji handlu międzynarodowego, ma szansę stać się flagowym produktem eksportowym Brazylii ze względu na swoje właściwości oraz zaawansowanie technologiczne (widoczne na każdym etapie produkcji).

W obecności wielu badań empirycznych testujących efektywność oraz znaczenie strategicznej polityki handlowej dla rodzimej gospodarki, branża biopaliw była do tej pory pomijana lub analizowana w bardzo wąskim kontekście. Brakuje przede wszystkim odniesienia polityki wspierającej rozwój biopaliw do strategicznej polityki handlowej danego kraju.

W przypadku Brazylii istnieją trzy podstawowe badania dotyczące korzyści ekonomicznych, jakie przyniosła polityka energetyczna rządu, mająca rozwijać biopaliwa w celu ograniczenia importu ropy naftowej. Wszystkie znane prace, zwłaszcza Almeida et al. 2008, Macedo 2007 oraz Goldemberg 2013, podkreślają, że korzyści osiągnięte dzięki tej polityce przewyższyły poniesione koszty. Według Goldemberga Brazylija wydała około 1 miliard dolarów amerykańskich rocznie przez 30 lat na subsydiowanie bioetanolu, co daje koszt w wysokości mniej więcej 30 miliardów dolarów. Tymczasem, według tego samego autora, dzięki redukcji importu paliwa kraj zaoszczędził około 75 miliardów dolarów w tym samym okresie, co daje oszczędności netto w wysokości około 40 miliardów dolarów. Macedo podkreśla z kolei rolę, jaką odegrało zastąpienie tradycyjnego paliwa bioetanolom w zwiększeniu brazylijskich rezerw zagranicznych i wylicza, iż biorąc pod uwagę odsetki od długu zagranicznego, oszczędności Brazylii dzięki takiej polityce przekroczyły 120 miliardów dolarów.

Mając powyższe na uwadze, zamiarem autora jest ukazanie roli jaką odegrała brazylijska strategiczna polityka handlowa zastosowana w branży biopaliw nie tyle jeśli chodzi o generalny rachunek kosztów i zysków, ale w szerszym aspekcie. W tym kontekście zasadna wydaje się analiza roli tej branży w rozwoju regionalnym Brazylii, procesie unowocześniania powiązanych z nią gałęzi gospodarczych oraz implikacji dla handlu zagranicznego, zwłaszcza eksportu.

Poprzez szerszy zakres badań nad efektywnością i skutecznością strategicznej polityki handlowej, autor pragnął zbadać jej zastosowanie nie tylko dla kwestii związanych z dostępem do rynku (co stanowi tradycyjny nurt tego typu prac), ale powiązać ją z procesami uprzemysłowienia oraz transformacji gospodarczej, co stanowi nowe spojrzenie na istotę problemu badawczego.

2. Cel rozprawy

Celem rozprawy jest przedstawienie roli, jaką w świetle teorii może odegrać strategiczna polityka handlowa w procesie rozwijania nowych branż przemysłowych. Do zilustrowania problemu posłużyła strategiczna polityka handlowa Brazylii stosowana w branży biopaliw.

Praca obejmuje następujące problemy badawcze: w jaki sposób możemy zdefiniować strategiczną politykę handlową w świetle zmian gospodarczych i stanu globalnych stosunkach międzynarodowych w XXI wieku? Jakie są kluczowe czynniki sukcesu wyboru „sektora strategicznego”? Czy strategiczna polityka handlowa może przyczynić się do rozwoju nowych gałęzi przemysłowych? W jakich sytuacjach strategiczna polityka handlowa stymuluje innowacyjność danej branży lub/i gospodarki? Jak ważne są jej implikacje dla zatrudnienia? Czy strategiczna polityka handlowa jest narzędziem mogącym wesprzeć proces uprzemysłowienia w krajach rozwijających się?

W tym kontekście, oprócz celu głównego, rozprawa ma na celu wypełnienie luki badawczej poprzez powiązanie strategicznej polityki handlowej z innowacyjnością, zatrudnieniem oraz uprzemysłowieniem.

3. Teza i hipotezy badawcze

Praca ma jedną tezę główną oraz dwie podstawowe hipotezy badawcze. Odwołując się do własnych badań empirycznych dotyczących polityki ekonomicznej Brazylii, autor formułuje tezę, iż strategiczna polityka handlowa oprócz tradycyjnie postrzeganego zastosowanie jakim jest ułatwianie dostępu do rynku przyczynia się również do rozwoju nowych branż przemysłowych. Jako podstawę do weryfikacji tezy wybrano sektor energetyczny w Brazylii, który znacznie ewoluował od lat 70. XX wieku i obecnie jest jednym z najbardziej zróżnicowanych oraz wydajnych na świecie, m.in. dzięki skutecznej promocji i wsparciu rządowemu dla biopaliw (głównie bioetanolu pozyskiwanego z trzciny cukrowej).

Brazylijska branża bioetanolu zasługuje na szczególną uwagę, z racji tego, iż jest najbardziej efektywna na świecie dzięki ograniczeniu kosztów na każdym etapie produkcji (i dystrybucji). Powyższa obserwacja skłoniła autora do sformułowania hipotezy, iż: *strategiczna polityka handlowa stosowana przez rząd brazylijski w sektorze energetycznym doprowadziła do rozwoju nowych branż przemysłowych*. Ponadto, sformułowano hipotezę, iż, *sukces branży bioetanolowej w Brazylii jest wynikiem strategicznej polityki handlowej stosowanej przez jej rząd*.

Brazylijska branża bioetanolu służy jako obszar testowania teorii. Została ona wybrana ze względu na jej wielowymiarowe znaczenie dla brazylijskiej gospodarki oraz, co jest istotne, jej innowacyjność. Badania mają na celu określenie tzw. efektów spillover z produkcji bioetanolu do innych branż /innych obszarów działalności gospodarczej i ukazać ich wpływ na uprzemysłowienie Brazylii. W kraju, który tak jak Brazylia, jest bogaty w zasoby naturalne warto pamiętać, że postępujące uprzemysłowienie nie jest taką oczywistą kolejną rzeczą. Aby nie nabawić się tzw. "choroby holenderskiej" (Dutch disease), industrializacja powinna być jednak obecna w świadomości polityków i rządów. Branża bioetanolu jest więc doskonałym przykładem tego, jak ograniczyć to zagrożenie i wykorzystać dostępne zasoby, aby stworzyć innowacyjny sektor przemysłowy i skutecznie wejść z nim na zagraniczne rynki.

Oprócz tezy oraz hipotez głównych, w poszczególnych rozdziałach autor formułuje hipotezy szczegółowe, związane z poszczególnymi problemami badawczymi dotyczącymi zarówno zagadnień teoretycznych jak i empirycznych, które pozwalają uzasadnić logiczną spójność rozprawy i rozszerzyć zakres badań.

4. Struktura rozprawy

Rozprawa składa się z czterech rozdziałów, z których każdy poświęcony jest odrębnemu problemowi badawczemu, ale razem umożliwiają weryfikację głównej tezy i hipotez oraz sformułowanie zamieszczonych pod koniec rozprawy wniosków.

Rozdział pierwszy poświęcony jest teorii strategicznej polityki handlowej oraz jej wkładowi w kształtowanie nowego podejścia do interwencjonizmu państwa. Celem rozdziału jest nie tylko zaprezentowanie tła teoretycznego dla wiodącego problemu badawczego rozprawy, ale również ukazanie różnic między tradycyjnym ujęciem strategicznej polityki handlowej w świetle istniejących badań a podejściem autora, który przejawia się w kolejnych częściach pracy. W konsekwencji, przedstawiony przegląd literatury przedmiotu stanowi tło teoretyczne do analizy brazylijskiej polityki ekonomicznej oraz strategii wzrostu gospodarczego w ogóle, pozwala autorowi na identyfikację cech strategicznej polityki handlowej oraz wprowadza rozważania na temat strategicznej natury interwencjonizmu państwa. Ponadto rozdział ten podejmuje problematykę implikacji teorii strategicznej polityki handlowej dla procesów formułowania polityki ekonomicznej kraju oraz ukazuje najważniejsze badania empiryczne odgrywające kluczową rolę w budowaniu teorii strategicznej polityki handlowej. Ważnym elementem rozdziału jest część poświęcona problematyce sektorów i branż strategicznych. Autor ukazuje w niej, iż ich selekcja oraz wspieranie stanowi najważniejszy przejaw współczesnej strategicznej polityki handlowej.

W rozdziale drugim, autor zajmuje się długoterminowymi tendencjami rozwoju gospodarczego Brazylii oraz jej zmieniającą się pozycją międzynarodową, co analizuje na podstawie głównych wskaźników makroekonomicznych, zwłaszcza PKB i PKB per capita jak również handlu zagranicznego i BIZ. Rozdział ma na celu ukazanie trendów wzrostu gospodarczego Brazylii w odniesieniu do czynników wewnętrznych, takich jak: zasoby naturalne, kapitał ludzki, potencjał technologiczny i stosowanych przez rząd brazylijski strategii rozwoju gospodarczego, co umożliwi pogłębioną analizę strategicznej polityki handlowej kraju w dalszych rozdziałach.

Rozdział trzeci dotyczy strategicznej polityki handlowej Brazylii oraz jej roli w aktualnie realizowanej strategii rozwoju gospodarczego kraju. Najważniejszym wyzwaniem badawczym, przed którym stanął autor, było wyodrębnienie strategicznej polityki handlowej ze strategii rozwoju gospodarczego Brazylii i skonfrontowanie jej z instrumentami opisywanymi w pracach poświęconych strategicznej polityce handlowej. Na podstawie przyjętej metodyki, autor identyfikuje trzy główne przejawy brazylijskiej strategicznej polityki handlowej, a mianowicie: politykę selekcji oraz wsparcia sektorów strategicznych, politykę wspierania eksportu oraz racjonalizowania importu, a także politykę w stosunku do rynków strategicznych. Następnie, w odniesieniu do powyższego rozróżnienia, zostaje przeprowadzona analiza współcześnie realizowanej strategicznej polityki handlowej kraju.

Rozdział czwarty poświęcono strategicznej polityce handlowej Brazylii w sektorze energetycznym. Rozdział ten zawiera badanie empiryczne brazylijskiej branży biopaliw (w szczególności bioetanolu) w świetle teorii strategicznej polityki handlowej, koncentrując się na ocenie jej skuteczności. Podstawą analizy jest opracowany przez autora model interwencji strategicznej, który pozwala na przedstawienie poszczególnych etapów rozwoju biopaliw w Brazylii oraz wysunięcia konkluzji co do ekonomicznego uzasadnienia wyboru tej branży jako strategicznej przez brazylijski rząd. Ważnym elementem rozdziału jest analiza porównawcza polityk wspierania biopaliw w Brazylii, Stanach Zjednoczonych i Unii Europejskiej, czyli trzech głównych producentów tego produktu, które zasadniczo wpływają na globalny rynek biopaliw oraz będą decydować o kierunkach jego rozwoju.

Kończącą częścią rozprawy są podsumowanie i wnioski, których celem jest przedstawienie najważniejszych problemów badawczych podjętych w pracy, sformułowanie najistotniejszych teoretycznych rezultatów płynących z przeprowadzonych badań, a także określenie ich przydatności dla dalszych badań naukowych oraz budowy strategii rozwoju gospodarczego krajów rozwijających się.

5. Źródła i metody badawcze

W rozprawie zastosowane zostały zarówno metody ilościowe jak i jakościowe. Główną metodą badawczą jest metoda analityczno- opisowa, która w opinii autora jest właściwa dla uchwycenia istoty badanych problemów oraz ich dynamiki, ponieważ pozwala na łączenie metod ilościowych z badaniami o charakterze jakościowym. Ilościowa analiza danych odgrywa ważną rolę, zwłaszcza w częściach poświęconych ocenie wyników gospodarczych Brazylii, porównaniu wybranych wskaźników makroekonomicznych oraz dynamicznej analizie krajowego i globalnego sektora biopaliw.

W pracy zastosowano również zostały: metoda porównawcza (dla ukazanie strategicznej polityki handlowej Brazylii na tle krajów, które najbardziej konkurują z nią w produkcji biopaliw, czyli USA i Unii Europejskiej) oraz studium przypadku (dla całościowego zilustrowanie wybranych zjawisk ukazując ich kontekst polityczno-gospodarczo-społeczny).

W celu badania strategicznej polityki handlowej Brazylii, autor opracował odrębne podejście metodologiczne. Koncepcja, która została przygotowana na podstawie dostępnej literatury przedmiotu oraz tzw. desk research, prezentuje model wyboru sektora priorytetowego obejmującego cztery etapy. Zgodnie z modelem, na który składa się: identyfikacja, rozpoznanie, interwencja i ocena (sukces lub porażka), państwo jest w stanie wybrać sektor/ produkt strategiczny, którego wsparcie będzie uzasadnione ekonomicznie. Model ten został zastosowany przez autora do przeprowadzenia analizy brazylijskiej branży biopaliw, co pozwoliło odpowiedzieć na pytanie, czy jej wsparcie jest uzasadnione w świetle teorii strategicznej polityki handlowej.

Dostęp do odpowiedniej literatury portugalskiej i hiszpańskiej, jak również brazylijskich baz danych, służących jako podstawowe źródła danych statystycznych, pozwolił na kompleksową analizę ewolucji strategii rozwoju gospodarczego Brazylii.

Ważne, z punktu widzenia wyboru samego tematu oraz podejścia do badanego zjawiska były przeprowadzone przez autora badania dotyczące brazylijskiej polityki przemysłowej, odwołujące się przez kilka dekad do implikacji teoremu Singera-Prebisha. Ich efektem są artykuły: „The efficiency of industrial policy in XXIst century? The case of Brazil”, *Gospodarka Narodowa*, n. 7-8 2013; „Czynniki podważające skuteczność brazylijskiej polityki innowacyjności”, przyjęty do publikacji w maju 2013 w monografii pokonferencyjnej („Innowacje a rozwój regionalny”) Uniwersytetu Łódzkiego, “The role of industrial policy in enhancing industrial growth. The case of Brazil. The methodological approach and the research design” (EDAMBA PhD Summer Academy, publikacja on-line)

oraz artykuł teoretyczny zainspirowany rolą dyplomacji ekonomicznej Brazylii pt. "The role of economic diplomacy in raising national competitiveness", Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy, Zeszyt 28, Rzeszów 2012.

Polityka przemysłowa Brazylii stanowiła dla autora punkt wyjścia do analizy strategicznej polityki handlowej. Przy głębszej analizie problemu, odkrył on, iż po zmianie strategii gospodarczej kraju i porzuceniu koncepcji substytucji importu jako wiodącej w procesie uprzemysłowienia Brazylii, to właśnie strategiczna polityka handlowa oraz jej cele stają się głównym elementem prowadzonej obecnie strategii rozwoju gospodarczego kraju. Ponadto, wybór sektorów priorytetowych zgodnie z jej założeniami, mającymi na uwadze przede wszystkim skuteczną internacjonalizację, wydaje się być bardziej właściwy, biorąc pod uwagę korzyści ekonomiczne całej gospodarki. Powyższe obserwacje skłoniły zatem autora do postawienia strategicznej polityki handlowej w centrum zainteresowania badawczego i skoncentrowania się na nad jej rolą oraz implikacjami dla rozwoju gospodarczego Brazylii.

6. Wyniki i wnioski z pracy

Weryfikacja tezy oraz głównych hipotez wymagała skonfrontowanie ich z wybranymi przez autora problemami badawczymi, obejmującymi zagadnienia zarówno teoretyczne jak i empiryczne.

W sferze teoretycznej, poprzez analizę współczesnej strategicznej polityki handlowej Brazylii autor udowodnił, iż koncepcja tejże polityki jest otwarta i oprócz ogólnych ram dotyczących jej instrumentów, poszczególne państwa dysponują szerokim wachlarzem indywidualnych rozwiązań, dopasowanych do potrzeb danej gospodarki. Przykładem tego typu rozwiązań są mechanizmy stosowane przez Brazylię (takie jak: program REINTEGRA, system ex-taryfowy czy polityka dotycząca zamówień publicznych) w celu realizowania celów strategicznej polityki handlowej, które wykraczają poza instrumenty opisywane w dotychczasowej literaturze przedmiotu.

W sferze metodologicznej, po dokonaniu przeglądu literatury oraz dostępnych badań empirycznych w zakresie strategicznej polityki handlowej, autor potwierdził występowanie wielu ograniczeń w sformalizowanym modelowaniu strategicznej polityki handlowej i w związku z tym zaproponował nowe podejście do badania tego zjawiska. W rezultacie zbudował cztero-etapowy model interwencji strategicznej (Strategic Intervention Model), który umożliwił mu jakościową analizę wybranej branży pod kątem jej zgodności z teorią strategicznej polityki handlowej i koncepcją sektorów strategicznych. Model pozwolił odpowiedzieć na pytania w jakim stopniu polityka wspierania branży bioetanolu w Brazylii

po 1975 nosi znamiona strategicznej polityki handlowej, jak definiujemy sukces danej branży w świetle teorii strategicznej polityki handlowej i jak może on być mierzony. Ponadto, w celu ustalenia związku między strategiczną polityką handlową a uprzemysłowieniem, autor wprowadził do analizy ocenę skutków tej polityki nie tylko w sferze handlu zagranicznego, ale również jej implikacji dla rozwoju regionalnego oraz rozwoju innych branż przemysłowych, kwestii środowiskowych, społecznych, itp.

W sferze empirycznej, autor pokazał, że mimo, iż systematyczne zainteresowanie sektorem energetycznym w Brazylii sięga lat pięćdziesiątych dwudziestego wieku, za strategiczne można uważać w tym sektorze interwencje rządu dopiero od lat siedemdziesiątych, czyli w obliczu pierwszego kryzysu energetycznego. Przejawem tego było opracowanie strategii związanej z redukcją importu paliw (ropy naftowej w szczególności) oraz koncepcja niezależności energetycznej Brazylii, które skłoniły rząd do szukania możliwości zastąpienia importu surowców energetycznych źródłami produkowanymi w kraju. Taka polityka wiązała się m.in. z rozwijaniem rodzimej branży bioetanolu.

Analiza porównawcza polityki wsparcia biopaliw w Brazylii, Stanach Zjednoczonych oraz Unii Europejskiej wykazała największą kompleksowość rozwiązań brazylijskich oraz największą skuteczność zastosowanych rozwiązań. Warto w tym kontekście podkreślić, iż po uzyskaniu zadowalającego stopnia dojrzałości i w miarę wzrostu konkurencyjności, branża bioetanolu przestała być szczególnie wspierana przez rząd brazylijski, którego wsparcie w zasadzie ogranicza się obecnie do preferencyjnych stawek podatkowych, a inne instrumenty są mechanizmami szerszymi, z których mogą korzystać również inne branże. Brazylia, jako pierwsza, znalazła się w sytuacji, kiedy konkurencyjność branży pozwala na stopniowe wycofywanie wsparcia rządu, co jest szczególnie widoczne w przypadku subsydiowania etanolu. Co więcej, Brazylia zainicjowała liberalizację światowego rynku biopaliw poprzez wprowadzenie zerowej taryfy importowej na bioetanol. Dzięki podobnej inicjatywie podjętej przez Stany Zjednoczone, dwaj najwięksi producenci tego biopaliwa, mogą obecnie handlować nim między sobą nie narażając rodzimych importerów i eksporterów na dodatkowe koszty. Zmiana przepisów pociągnęła za sobą znaczące konsekwencje w sferze realnej, gdzie można zaobserwować intensyfikację handlu zagranicznego między Brazylią a Stanami Zjednoczonymi w branży biopaliw, a także wzrost eksportu brazylijskiego bioetanolu.

Mając na uwadze pierwszą hipotezę badawczą, mówiącą, że strategiczna polityka handlowa stosowana przez rząd Brazylii w rodzimym sektorze energetycznym doprowadziła do rozwoju nowych branż przemysłowych, autor pokazał, że polityka wspierania

niezależności energetycznej kraju oraz związane z nią instrumenty mające na celu ograniczenie brazylijskiego importu ropy naftowej poprzez rozwijanie dostępnych na krajowym rynku alternatywnych źródeł energii, doprowadziło do budowy oraz umocnienia rodzimej branży bioetanolu. Jednocześnie, jak wykazały badania autora, polityka ta stworzyła niszę w przemyśle samochodowym, która została wypełniona przez rodzimą produkcję pojazdów napędzanych etanolem (co było jednym z ważniejszych efektów spillover). Można to stwierdzić porównując dane statystyczne sprzed i po interwencji. W przededniu interwencji (przed zainicjowaniem Programu ProAlcool w 1975 r.), produkcja etanolu była relatywnie niewielka a bioetanol jako paliwo nie odgrywał znaczącej roli w transporcie, podobnie z resztą jak napędzane nim samochody. Co więcej, sukces branży oraz szeroko zakrojone inwestycje w powiązane z etanolem technologie, doprowadziły do opracowania i wprowadzenia na rynek brazylijski samochodów z tzw. silnikami flex-fuel, które dzięki temu, iż mogą być napędzane zarówno tradycyjnym paliwem jak i etanolem (w dowolnych proporcjach) zrewolucjonizowały krajowy przemysł motoryzacyjny. Obecnie Brazylia produkuje przede wszystkim pojazdy typu flex-fuel i posiada dostatecznie duży potencjał, aby zwiększyć nie tylko ich rodzimą produkcję ale i eksport.

W związku z drugą hipotezą badawczą (sukces branży bioetanolowej w Brazylii jest wynikiem strategicznej polityki handlowej stosowanej przez jej rząd), autor potwierdził, iż sukces branży bioetanolu w Brazylii był wynikiem strategicznej polityki handlowej prowadzonej przez jej rząd. Hipoteza została zweryfikowana na podstawie analizy branży przed i po interwencji rządowej i obejmowała analizę jej wydajności, skali produkcji, innowacyjności, itp., a także analizę instrumentów wsparcia. Po wykazaniu, iż brazylijska polityka wspierania bioetanolu nosi znamiona strategicznej polityki handlowej, autor dokonał ewaluacji branży w celu pokazania, czy i jaki sukces osiągnięto. Sukces branży został stwierdzony w odniesieniu do założeń modelu interwencji strategicznej (Strategic Intervention Model), które wskazują na sukces w przypadku, kiedy zyski ze wsparcia danej branży przekraczają poniesione na to wsparcie koszty. W rezultacie, sukces branży bioetanolu został potwierdzony na podstawie: a) ogólnego rachunku zysków i strat związanych z jej wsparciem ze strony rządu, gdzie wzięto pod uwagę sumę subsydiów przeznaczonych na ten cel oraz bezpośrednie oszczędności Brazylii wynikające z ograniczenia importu ropy naftowej i korzyści osiągnięte przez rodzimych producentów, b) identyfikacji pozytywnych efektów zewnętrznych wygenerowanych przez branżę obejmujących również tzw. efekty spillover do innych gałęzi gospodarczych. Autor wykazał, iż pozytywne efekty zewnętrzne wykraczają poza branżę bioetanolu i zwrócił szczególną uwagę na znaczenie biopaliw dla rozwoju regionalnego (miejsca pracy, zyski z eksportu,

aktywizację obszarów wiejskich, itp.), rynku pracy (poprzez promocję zatrudnienia formalnego, relatywnie wyższe pensje i wykwalifikowanie pracowników) oraz handlu zagranicznego kraju (eksport bioetanolu i potencjalnie- technologii związanych z jego produkcją). Pozytywne efekty zewnętrzne zostały ponadto zauważone: a) w sektorze rolnym (optymalizacja uprawy i zbioru trzciny cukrowej, wprowadzenie nowych gatunków trzciny cukrowej dostosowanej do specyfiki regionu, bardziej odpornej, itd., promowanie i zapewnienie środków na badania i rozwój), b) w sektorze energetycznym (zastąpienie paliwa tradycyjnego tym opartym na bioetanolu, wykorzystanie technologii bagasse do produkcji energii elektrycznej), c) w branży samochodowej (wykreowanie niszy dla rodzimej produkcji pojazdów napędzanych etanolem a obecnie - z silnikiem typu flex-fuel, która może być powiązana z ekspansją krajowej produkcji samochodów, rosnącym eksportem oraz implementacją nowych rozwiązań technologicznych) oraz d) w odniesieniu do środowiska naturalnego (ograniczenie emisji spalin oraz CO₂).

Poprzez pozytywną weryfikację obu hipotez autor udowodnił tezę główną rozprawy, mówiącą, iż strategiczna polityka handlowa oprócz tradycyjnie postrzeganego zastosowania jakim jest ułatwianie dostępu do rynku przyczynia się również do rozwoju nowych branż przemysłowych.

Wyniki badań przyczyniają się zatem nie tylko do wzbogacenia teorii, ale mają wymierne skutki praktyczne, pozwalają bowiem na celowe zastosowanie strategicznej polityki handlowej we wspomaganiu procesów utożsamianych z uprzemysłowieniem. Jak pokazał przypadek Brazylii, rząd może stosować strategiczną politykę handlową w rozwijaniu nowych branż przemysłowych, a przez to stymulować transformację rodzimej gospodarki, promować jej innowacyjność oraz konkurencyjność. Takie właśnie korzyści przyniosło wspieranie krajowej branży biopaliw (w szczególności bioetanolu). Wniosek ten ma ogromne znaczenie przede wszystkim dla krajów rozwijających się, szukających rozwiązań instytucjonalnych i politycznych, które skutecznie wsparłyby industrializację oraz transformację gospodarczą.

Wymiaru praktycznego nabierają także inne rezultaty przeprowadzonych badań. Przede wszystkim, autor pokazał, iż kluczowy jest sam wybór branży strategicznej, a także instrumenty jej wsparcia. Wybrana branża musi mieć potencjał, który pozwoli jej na efektywną internacjonalizację. W ogóle, motywacja zewnętrzna (internacjonalizacja, eksport) stanowi decydującą różnicę między strategiczną polityką handlową a np. argumentem przemysłu raczkującego (infant industry argument). W przypadku Brazylii, branża biopaliw, dzięki swoim właściwościom, efektywności produkcji oraz innowacyjności ma ogromny potencjał, aby zdobyć rynki zagraniczne. Taki scenariusz został już z resztą częściowo

potwierdzony po redukcji amerykańskich taryf importowych nakładanych na etanol, odkąd znacząco wzrosł eksport tego paliwa z Brazylii do Stanów Zjednoczonych. Można również przypuszczać, że podobna sytuacja zaistniałaby po wprowadzeniu podobnej polityki handlowej ze strony Unii Europejskiej. Ponadto, jak pokazuje przykład Brazylii, strategiczna polityka handlowa powinna być konsekwentna, wszechstronna oraz nastawiona na długookresowe zyski, nawet wobec przejściowych trudności rynkowych. Kolejnym ważnym wnioskiem jest konieczność włączania różnych interesariuszy, szczególnie kręgi naukowo-badawcze oraz biznesowe, pracujących wspólnie nad innowacjami i wdrażających je, co stymuluje generowanie pozytywnych efektów zewnętrznych.

Mając na uwadze powyższe argumenty, można zaryzykować twierdzenie, iż strategiczna polityka handlowa Brazylii zastosowana w rodzimym sektorze energetycznym może służyć jako model oraz praktyczny przykład skutecznej polityki stosowanej przez rząd w celu podwyższenia dobrobytu narodowego. Równocześnie, ten praktyczny przykład może służyć budowie modelu, wykraczającego poza tradycyjne postrzeganie strategicznej polityki handlowej. Na jego bazie można opracować koncepcję strategicznej polityki handlowej koncentrującej się na przechwytywaniu zysków nadzwyczajnych przez krajowych producentów następujących w wyniku implementacji pewnych rozwiązań instytucjonalnych (stymulujących eksport i/lub ograniczających import) oraz rozwijania nowych branży, które poprzez pozytywne efekty zewnętrzne wpływają na transformację gospodarczą danego państwa czy regionu.

W konsekwencji, oprócz implikacji teoretycznych (wzbogacenie istniejącej teorii strategicznej polityki handlowej o dodatkowy jej element, a mianowicie wkład w rozwój nowych branż przemysłowych i wspieranie procesów łączonych z uprzemysłowieniem) przygotowana rozprawa doktorska ma szansę wnieść wkład do praktyki polityczno-gospodarczej i stać się użytecznym punktem odniesienia dla decydentów podczas formułowania strategii rozwoju gospodarczego i przy ocenie ich efektywności. Poruszony w pracy problem wyboru branży strategicznej oraz jego rola w transformację rodzimej gospodarki, dzięki pozytywnym efektom zewnętrznym jest też interesujący z polskiej perspektywy, kiedy szuka się różnych dróg, aby stymulować innowacyjność oraz internacjonalizację przedsiębiorstw. Być może, część rozwiązań brazylijskich mogłaby stanowić dobry przykład dla polskich decydentów przy formułowaniu założeń polityki gospodarczej.

Reasumując, przeprowadzone badania przedstawiają walory: a) poznawcze (zbadanie i opisanie nowego zjawiska jakim jest stosowanie strategicznej polityki handlowej

nie tylko w celu ułatwiania dostępu do rynków, ale także w celu rozwijania nowych branż przemysłowych, co zostało zilustrowane na przykładzie branży biopaliw w Brazylii); b) wzbogacenie teorii strategicznej polityki handlowej o jej rolę w rozwijaniu nowych branż przemysłowych i wspieraniu procesów uprzemysłowienia w krajach rozwijających się; c) metodologiczne (opracowanie cztero- etapowego modelu wyboru branży strategicznej i posłużenie się nim do przeprowadzenia analizy branży biopaliw w Brazylii oraz sformułowanie na tej podstawie wniosków dla teorii); d) praktyczne (jako punkt odniesienia dla decydentów przy wyborze/ formułowaniu strategii rozwoju gospodarczego oraz ich ewaluacji).

Wiele z podjętych przez autora tematów ma otwarty, polemiczny charakter i może zainspirować dalsze badania naukowe. Szczególna uwaga powinna być poświęcona nowemu ujęciu strategicznej polityki handlowej, przedstawionemu przez autora. Ponadto, ważnym wkładem do nauki mogłaby być szersza analiza nowych instrumentów strategicznej polityki handlowej, które, jak pokazała analiza współczesnej polityki Brazylii, dostarczają rządów alternatywnych możliwości realizowania celów gospodarczych. Temat ten wydaje się być perspektywiczny, gdyż dotyczy strategicznej polityki handlowej nie tylko krajów, które już stosują ją na szeroką skalę, jak USA czy UE, ale również części krajów azjatyckich, na czele z Chinami oraz niektórych krajów afrykańskich. Ponadto, problem ten wydaje się bardzo ciekawy, biorąc pod uwagę ograniczenia, jakie nakładane są przez instytucje międzynarodowe and stosowanie przez państwa polityki handlowej. Wreszcie, interesujące byłoby zbadanie innych krajów rozwijających się pod kątem strategicznej polityki handlowej oraz jej konsekwencji dla dobrobytu narodowego.

7. Skrócony plan rozprawy

List of the most important abbreviations

Introduction

1 THE THEORETICAL FRAMEWORK AND EMPIRICAL APPLICATION OF STRATEGIC TRADE POLICY IN LIGHT OF THE EXISTENT RESEARCH

1.1 The Government and the Economic Development

1.1.1 Changing paradigm for the role of the Government in the economy

1.1.2 The main arguments for State interventionism and protectionism. General overview

1.2 The concept of strategic trade policy and its place within the theory of international trade

1.2.1 Strategic trade policy – the definitions and terminology used with reference to the concept

1.2.2 The place of strategic trade theory within the theory of international trade

1.2.3 Strategic trade policy versus protectionism and free trade approach

1.3 Literature review of strategic trade theory

1.3.1 The review of the main models in strategic trade policy

1.3.2 Additional issues in strategic trade policy research

1.4 The selection and support of the strategic sectors as the most vital manifestation of the contemporary, state-led strategic trade policy

1.5 Empirical studies on strategic trade policy

1.5.1 The empirical research in the aircraft branch

1.5.2 The empirical research in the automotive industry

2 A LONG-TERM DEVELOPMENT OF BRAZIL AND ITS CHANGING POSITION IN THE WORLD ECONOMY

2.1 The GDP of Brazil: dynamics and structure

2.2 Internal factors influencing Brazil's economic performance

2.2.1 Natural resources

2.2.2 Human capital

2.2.3 Technological potential

2.3 External factors influencing the position of Brazil in world economy

2.3.1 International trade and its significance for the country's development

2.3.2 Foreign Direct Investment flows and Brazil's development

2.4 The elements of economic policy designed to support Brazil's economic development

2.4.1 The economic and political background of the evolution of Brazilian economic growth strategy

2.4.2 From import substitution to export-oriented development strategy – a brief historical and institutional overview

2.5 The influence of political factor on the change of economic strategy of Brazil

3 STRATEGIC TRADE POLICY IN BRAZILIAN POLICY-MAKING: A MODEL FOR AN EMERGING ECONOMY?

3.1 Some remarks on strategic trade policy with regards to Brazilian policy-making and the adopted approach to studying the problem

3.2 Strategic sectors and their support between 1950s and 2000s **Fehler! Textmarke nicht definiert.**

3.2.1 The support for industrial sectors during the import substitution era

- 3.2.2 The support for industrial sectors after the economic growth strategy's reorientation since the late 80s
- 3.2.3 The main elements of PITCE and PDP
- 3.3 The elements of strategic trade policy in the Plano Maior Brasil and other governmental initiatives in 2010s.
 - 3.3.1 The goals and challenges ahead of Brazil in light of Plano Maior Brasil
 - 3.3.2. Export promoting and trade protection measures
 - 3.3.3 Strategic sectors and the instruments of their support
 - 3.3.4 Brazilian policy towards the strategic markets

4 STRATEGIC TRADE POLICY ROLE IN RESTRUCTURILIZING ENERGY SECTOR IN BRAZIL

- 4.1 Strategic trade policy in energy sector in Brazil: motivation and main instruments
 - 4.1.1 Brazilian energy sector at the outbreak of energy crises in the 70s
 - 4.1.2 Energy-dependence minimization approach
 - 4.1.3 Ethanol from sugar cane as an alternative energy source
- 4.2 The specification of biofuels - the overview
- 4.3 Biofuel sector's development in Brazil since 1970s. Strategic Trade Policy approach
 - 4.3.1 Methodology
 - 4.3.2 Bioethanol sector development in Brazil in the light of Strategic Intervention Model
 - 4.3.3 Biofuels in the current energy matrix of Brazil
- 4.4 Biofuel promoting policies in Brazil against the other main producers- the USA, EU
 - 4.4.1 Ethanol promoting policies in Brazil
 - 4.4.2 The support for biofuels in the United States and the European Union
- 4.5 The evaluation of Brazilian government interventions on the domestic biofuel market
 - 4.5.1 The overall assessment according to the existent research and strategic trade policy
 - 4.5.2 The role of the ethanol industry in regional development of Brazil
 - 4.5.3 The implications of the development of Brazil's ethanol industry to other branches. The analysis of the spillover effects from ethanol-driven innovations
 - 4.5.4 The implications for Brazilian trade
 - 4.5.4.1 The global market for biofuels
 - 4.5.4.2 Brazilian bioethanol as a competitive globally-traded product
 - 4.5.4.3 Brazilian ethanol exports

Summary and conclusions

- List of tables
- List of figures
- Bibliography

8. Bibliografia - wybrane pozycje

- Almeida M., [2004], *A experiência brasileira em planejamento econômico: uma síntese histórica*, Working Paper IPEA, Brasília.
- Almeida, E.F., Bomtempo, J.V., de Souza e Silva, C.M., [2008], *The performance of Brazilian biofuels: an economic, environmental and social analysis*, Biofuels—Linking Support to Performance by the OECD/ITF, pp. 151–188.
- Almeida M., [2009], *Desafios da real política industrial brasileira do século XXI*, Texto Para Discussão No. 1452, Instituto de Pesquisa Econômica Aplicada (IPEA), Brasília.
- Amsden A., [2001], *The rise of the rent. Challenges to the West from late industrializing economies*, Oxford University Press, Oxford.
- Baldwin, R., [2003], *Openness and Growth: What's the Empirical Relationship?*, NBER WP9578.
- Baldwin R., Flam H. [1989], Strategic Trade Policies in the Market for 30-40 Seat Commuter Aircraft, *Weltwirtschaftliches Archiv* 125 (3), pp. 484-500.
- Baldwin R., Krugman P., [1988], *Market Access and International Competition: A Simulation Study of 16K Random Access Memories*, in: *Empirical Methods for International Trade*, ed. R. Feenstra, Cambridge, Mass: MIT Press.
- Baldwin R., Krugman P., [1988], "*Industrial Policy and International Competition in Wide Bodied Jet Aircraft*", in Robert E. Baldwin, ed., *Trade Policy Issues and Empirical Analysis*, Chicago: University of Chicago Press.
- Bhagwati, J., Ramaswami, V. and Srinivasan T. [1969], *Domestic distortions, tariffs and the theory of optimum subsidy: some further results*, *Journal of Political Economy* 77, 1005–10.
- Brander, J., [1995], *Strategic Trade Policy*, National Bureau of Economic Research, Working Paper, No. 5020, Cambridge.
- Brander, J. and Spencer, B., [1981], *Tariffs and the extraction of foreign monopoly rent under potential entr.* *Canadian Journal of Economics* 14, 371–89. Reprinted in *Readings in International Trade*, ed. J. Bhagwati. Cambridge, MA: MIT Press, 1987.
- Brander, J. and Spencer, B., [1985], *Export subsidies and international market share rivalry*, *Journal of International Economics* 18, 83-100. Reprinted in *International Trade, Volume 1. Welfare and Trade Policy*, ed. P. Neary, Aldershot, UK. and Brookfield, VT: Edward Elgar, 1995.
- Brands, H., [2010], *Dilemmas of Brazilian Grand Strategy*, Strategic Studies Institute Monograph, <http://www.StrategicStudiesInstitute.army.mil/>
- Brito Cruz C. H., Mello L., [2006], *Boosting innovation performance in Brazil*, OECD Economics Department Working Papers, No. 532, OECD Publishing, Paris.
- Budnikowski, A. [2006], *Międzynarodowe stosunki gospodarcze*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Canedo-Pinheiro M., Cavalcanti Ferreira P., Pessôa S., Guilherme Schymura L., [2007], *Por que o Brasil não Precisa de Política Industrial*, *Ensaio Econômico da EPGA*, n. 644.
- Canedo-Pinheiro, M., [2010], *A Política Industrial Brasileira dos Governos Lula*. *Breves Cindes*, n.39.
- Cason J., White G., [1998], *The State as Naive Entrepreneur: The Political Economy of Export Promotion in Brazil and Tunisia*, *Policy Studies Journal*, Volume 26, Issue 1, pp 46–68.
- Czarnecka-Gallas, M., [2013], *What undermines industrial policy in XXI century. The case of Brazil*, *Gospodarka Narodowa*, n. 7-8 2013, pp. 5-35.
- Czarnecka-Gallas, M., [2012], *Chinese FDI in Latin America and their influence on Chinese-Brazilian economic relations*, *Oeconomia Copernicana* 2012, n. 1, pp. 49-71.
- Czarnecka-Gallas, M., [2012], *The role of economic diplomacy in raising national competitiveness*, *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy*, *Zeszyt 28*, Rzeszów.
- Czarnecka-Gallas, M., [2013], *Chinese foreign direct investments in developing countries. The long-term trend or a temporary phenomenon?*, *Uniwersytet Rzeszowski*.
- Czarnecka-Gallas, M., [2011], *Polish investments in Brazil – from FDI importer to FDI exporter?*, *Zeszyty Studenckie, Problemy Ekonomii i Zarządzania*, WSEI, Kraków.
- Czarnecka-Gallas, M., [2013], *Czynniki podważające skuteczność brazylijskiej polityki innowacyjności*, due to be published in: *Innowacje a rozwój regionalny*, *Uniwersytet Łódzki*
- Demirbas, A., [2008], *Biofuels sources, biofuel policy, biofuel economy and global biofuel projection*, *Energy Conversion and Management*, Volume 49, Issue 8, pp. 2106-2126.
- da Motta Veiga, P., [1999], *As transformações na indústria e o desempenho das exportações brasileiras nos anos 90*, <http://www.ecostrat.net/pedro.html>
- DiMaio M., [2008], *Industrial Policies in Developing Countries: History and Perspectives*, *Università degli Studi di Macerata, Quaderno di Dipartimento* n. 48 March.

- Dixit, A., [1979], *A model of duopoly suggesting a theory of entry-barriers*, Bell Journal of Economics 10, pp.20–32.
- Domiter, M., [2008], *Eksport w dokrynie i polityce gospodarczej na tle procesów liberalizacyjnych i integracyjnych*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Seria: Monografie i Opracowania nr 185, nr 1194.
- Domiter, M., [2008], *Export intensification in light of GATT/WTO*, Working Papers of Institute of International Business, University of Gdańsk, n. 25 (2008), Gdańsk.
- Douglas I., Pavcnik N., [2001], *Airbus Versus Boeing Revisited: International Competition in the Aircraft Market*, NBER Working Paper, December.
- Eaton, J. and Grossman, G., [1986], Optimal trade and industrial policy under oligopoly, *Quarterly Journal of Economics* 101, 383–406. Reprinted in *Readings in International Trade*, ed. J. Bhagwati. Cambridge, MA: MIT Press.
- Evans P., [1995], *Embedded autonomy: states and industrial transformation*, Princeton University Press, Princeton.
- Goldemberg, J., [2013], *Sugarcane Ethanol: Strategies to a Successful Program in Brazil*, in: *Advanced Biofuel and Bioproducts*, ed. Lee, J. W., Springer, pp. 13-20.
- Hay D., [1998], *Industrial policy in Brazil: A Framework*, Discussion Paper n 551, IPEA, Rio de Janeiro.
- Hochman, Gal, Steven E. Sexton, and David Zilberman. [2008], *The Economics of Biofuel Policy and Biotechnology*, Journal of Agricultural & Food Industrial Organization, Vol. 6, No. 2 (2008), Article 8.
- Klepper G., [1989], *Industrial Policy in the Transport Aircraft Industry*, Inst. für Weltwirtschaft.
- Krugman, P., Obstfeld, [2007], *Ekonomia międzynarodowa, Teoria i praktyka 1*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Krugman P., [1987], *Strategic Sectors and International Competition*, US Trade Policies in a Changing World Economy, ed. R. M. Stern, London MIT Press.
- Krugman, P. [1986], *Introduction: New Thinking about Trade Policy*, Strategic Trade Policy and the New International Economics, ed. P. Krugman, London MIT Press.
- Krugman, P. R., ed. [1986], *Strategic Trade Policy and International Economics*, The MIT Press, Cambridge, Mass./London.
- Krugman, P., [1984], *Import protection as export promotion: international competition in the presence of oligopoly and economies of scale*, in: *Monopolistic Competition and Product Differentiation and International Trade*, ed. H. Kierzkowski. Oxford: Oxford University Press.
- Krishna K., Hogan K., Swagel P., [1994], *The Non-Optimality of Optimal Trade Policies: The U.S. Automobile Industry Revisited, 1979-1985* in: Paul Krugman and Alisdair Smith, *Empirical Studies of Strategic Trade Policy*, University of Chicago Press, Chicago.
- Lall S., [2004], *Reinventing industrial strategy: The role of government policy in building industrial competitiveness*, G24 Discussion Paper Series no. 28, (<http://www.g24.org/un-lal04.pdf>, access on: October 2012)
- Lall S., Teubal M., [1998], *Market Stimulating Technology Policies in Developing Countries: A Framework with Examples from East Asia*, World Development, Vol. 26, No. 8.
- Liberska, B., [2010], *Model rozwoju Brazylii w okresie rządów prezydenta Luli da Silva*, Kwartalnik Ameryka Łacińska CESLA Uniwersytet Warszawski nr 2/2010, pp. 3-10.
- Liberska, B., [2011], *The Brazilian aviation industry – successes and challenges*, in: *Report on Innovativeness of the Aviation Sector in Poland in 2010*, Key Text, Warszawa, pp. 23-25.
- Lin J, Chang H-J, [2009], *Should industrial policy in developing countries conform to comparative advantage or defy it? A debate between Justin Lin and Ha-Joon Chang*, *Development Policy Review* 27(5), pp 483-502.
- Macedo IC, [2007], *Sugar cane's energy. Twelve studies on Brazilian sugar cane agribusiness and its sustainability*, UNICA, pp. 196-226.
- Melitz M. J., [2005], *When and How Should Infant Industries be Protected?*, *Journal of International Economics*, 66, pp. 177– 96.
- Misala, J., [2003], *Współczesne teorie wymiany międzynarodowej i zagranicznej polityki ekonomicznej*, SGH, Warszawa.
- Moraes, M., [2004], *Analysis of the labor market of the Brazilian sugar alcohol sector*, Mimeo, University of São Paulo.
- Oziewicz, E., Michałowski, T., ed., [2013], *Międzynarodowe stosunki gospodarcze*, PWE, Warszawa

- Pereira, J. M., Marcelino, G. F. and Kruglianskas, I., [2006], *Brazilian New Patterns Of An Industrial, Technological And Foreign Trade Policy*, Journal of Technology, Management, Innovation, Volume 1, Issue 3 pp. 17-28
- Prebisch, R., [1950], *The Economic Development of Latin America and Its Principal Problems*, United Nations, New York.
- Prebisch, R., [1959], *Commercial Policy in the Underdeveloped Countries*, American Economic Review 49 (May 1959), pp. 251–273
- Rymarczyk, J., [2010], ed. *Międzynarodowe Stosunki Gospodarcze*, PWE, Warszawa.
- Rynarzewski T., [2012], *Strategic trade policy. Theory or practice?*, in: Modern World Economy. Micro- and Macroeconomic Issues, ed. Tomasz Rynarzewski, Zeszyty Naukowe nr 219, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań.
- Rynarzewski T., [2005], *Strategiczna polityka handlu międzynarodowego*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Rynarzewski T., Zielińska-Głębocka A., [2006], *Międzynarodowe stosunki gospodarcze. Teorie wymiany i polityki handlu międzynarodowego*, PWN, Warszawa.
- Rynarzewski T, Ed., [2001] *Teoretyczne aspekty strategicznej polityki handlu międzynarodowego*, in: *Teoretyczne i empiryczne aspekty współczesnych międzynarodowych stosunków gospodarczych*, AE, Poznań.
- Smith, A., [1994], *Strategic Trade Policy in the European Car Market*, in: Paul Krugman and Alisdair Smith, *Empirical Studies of Strategic Trade Policy*, University of Chicago Press, Chicago.
- Spencer, B., [1986], What should trade policy target? In *Strategic Trade Policy and the New International Economics*, ed. P. Krugman. Cambridge, MA: MIT Press. Reprinted in *Structural Change, Industrial Location and Competitiveness*, ed. J. Oxley and B. Yeung, Cheltenham, UK and Northampton, MA: Edward Elgar, 1998.
- Spencer, B. and Brander, J. ,[1983], *International R&D rivalry and industrial strategy*, Review of economic Studies 50, 707–22.
- Sporek, K., [2013], *Rosnące znaczenie krajów BRIC, (w:) Prędy rozwojowe w gospodarce światowej*, ed. M. Purga-Bartosik, J. Schroeder, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań.
- Starzyk K., [2009], *Zagraniczna polityka ekonomiczna w procesie rynkowej transformacji gospodarki. Przypadek Chin*, Placet, Warszawa.
- Starzyk K., [2013], *Procesy integracyjne w Ameryce Łacińskiej: przeszłość i przyszłość a Unia Europejska [w:] Ameryka Łacińska. W poszukiwaniu konsensusu*, red. K.A. Kłosiński, M. Czarnacki, Wydawnictwo KUL, Lublin.
- Stiglitz J., Dosi G., [2008], *The political economy of capabilities accumulation: the past and future of policies for industrial development*, Oxford University Press, New York.
- Suzigan W., Furtado J. , [2006], *Política Industrial e Desenvolvimento*, Revista de Economia Política, vol. 26, n° 2 (102), pp. 163-185.
- Suzigan, W., [1996], *Experiencia historica de politica industrial no Brasil*, Revista de Economia Política, vol. 16, n. 1(61).
- Toye, J., Toye, R., [2003], The origins and interpretation of the Prebisch-Singer thesis, *History of Political Economy*, 35, 3, pp. 437-467.
- Toye, J., Toye, R., [2006], Raúl Prebisch and the Limits of Industrialization, in: Dosman E.J. (ed.) *Raúl Prebisch: Power, Principle, and the Ethics of Development*, IDB-INTAL.
- Venables, A.J.,[1994], *Trade Policy under Imperfect Competition: A Numerical Assessment* in: P.R. Krugman and A. Smith, eds., *Empirical Studies of Strategic Trade Policy*, University of Chicago Press, Chicago. pp. 89-95.
- Versiani F., [1987], *A decada de 20 na industrializacao brasileira*, Rio de Janeiro, IPEA/INPES, Serie PNPE, n 14.
- Wade, R., [2010], *After the Crisis: Industrial Policy and the Development State in Low-Income Countries*, Gopal Policy Volume I, Issue 2, pp. 150-161.
- Wade, R., [2003], *What strategies are viable for developing countries today? The World Trade Organization and the shrinking of “development state”*, DESTIN, LSE.
- WTO [2011], *Annual Report Special Topic: Globalization and Trade*, Geneva.
- Vigevani, T., Cepaluni, G., [2009], *Brazilian Foreign Policy in Changing Times: The Quest for autonomy from Sarney to Lula*, Rowman & Littlefield.
- Zanin, G., Santana, C.C., Bon, E.P.S., Jordano, R.C.L., Moraes, F.F., Andrietta, S.R., Carvalho Neto, C.C., Macedo, I.C., Lahr Filho, D., Ramos, L.P., Fontana, J., [2000], *Brasilian bioethanol program, Biotechnology and Applied Biochemistry* 84–86, 1147–1161.